

Esad Zgodić

UROŠ KRULJ:
BIOLOGIJA, NACIJA I POLITIKA

- Prilog kritičkoj historiji bosanske socijalne i političke misli -

Koliko nam je poznato, stranice koje slijede po prvi put u našoj društvenoj znanosti, posebno u politologiji, i to u onoj njenoj, doduše manje ili više, tek oblikujućoj subdisciplini koja se bavi historijom socijalne i političke misli na tlu Bosne i Hercegovine, identificiraju Uroša Krulja kao socijalnog mislioca te kritički rekonstruiraju temeljne komponente i ključne hendikepe njegovog mišljenja. Jednostavno, u našem uvidu, bar do ovog trenutka, ne stoji nam na raspolaganju ni jedan tekst o njegovom publiciranom rukopisu, o njemu se, po svemu sudeći, zapravo, nije ni pisalo pa je do sada unutar znanstvenih reminiscencija prebivao u tami anonimnosti. No, stoji, ako je to tako, onda pitanje: zavrjeđuje li on istraživačku i interpretativnu radoznalost i da li uopće postoje racionalni razlozi da se on, taj rukopis, prepozna, izdvoji i situira na određeno mjesto u povijesnoj vertikali bosanske socijalne i političke misli?

Po pretenziji da utemelji tijesnu vezu između biologije, sociologije i politike, u našem uvidu, Uroš Krulj⁵⁴ zauzima specifično, ekskluzivno mjesto u historiji socijalne i političke misli u

⁵⁴ Uz sva nastojanja uspjeli smo do sada ostvariti uvid u tek nekoliko biografskih informacija o ovom autoru. Nakon završenih medicinskih studija u Beču, gdje se već među studentskom omladinom politički aktivira, Uroš Krulj se vraća u Bosnu i Hercegovinu, u Bijeljino, gdje radi kao ljekar. Zajedno sa dr. Nikolom Stojanovićem, koji, u međuvremenu, u Dubrovniku uređuje list *Dubrovnik*, vraća se u Mostar krajem 1906. godine, gdje radi kao privatni ljekar. Sa grupom mostarskih javnih ličnosti pokreće list *Narod* (prvi broj izašao 1. januara 1907.), čiji je bio i vlasnik. Jedno vrijeme prenosi štamanje ovog lista u Sarajevo da bi ga, nakon osnivanja vlastite štamparije, ponovo vratio u Mostar. (Opsežnije informacije o ovom listu u: *Bibliografija književnih priloga u listovima i časopisima Bosne i Hercegovine*, III, Institut za književnost, Sarajevo, 1981.) Kao inicijator i član privremenog odbora u 1907. godini sudjeluje u formiranju *Srpske narodne organizacije* čija je prva i posljednja skupština održana 27. oktobra u Sarajevu. Sudjeluje u srpskoj delegaciji ministru Burijanu u Beču. Član je srpske i bošnjačke delegacije koja u Pešti izražava proteste protiv aneksije Bosne i Hercegovine. Te proteste i u Cirihi izražava srpska delegacija čije je i on član. Nakon donošenja Ustava za BiH i formiranja bosanskog Sabora, a poslije trogodišnje pauze u izlaženju izazvane, sa proglašenjem aneksije, represijom vlasti, u Sarajevu početkom novembra 1911. aktivira štamanje lista *Narod*. Pored srpske saborsko-poslaničke grupe okupljene oko lista *Srpska riječ*, koja je bila "oportunistička stranka koja je mislila da može i treba da sarađuje sa bosanskom vladom" i grupe "Otadžbina", koja je predstavljala "agrarno-nacionalnu stranku", djeluje i treća grupa, u kojoj se politički i sam angažuje, grupa "Narodova" kao "ultranacionalistička i principijelno opoziciona u saborskom radu." Nakon atentata na Prijestolonasljednika njegova se štamparija zatvara, list *Narod* prestaje izlaziti a dr. Uroš Krulj biva od austrougarske vlasti interniran iz Mostara. (Prethodni citati i informacije prema: **Uroš Krulj**, "*Narodova*" grupa, *njen rad i ideologija*, Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, Beograd, 1937., u: *Knjiga o Mostaru*, priredio

Bosni Hercegovini.⁵⁵ Tu interakciju nalazi u pojmu rasne higijene i njenoj poddisciplini - nacionalnoj eugenici. U njihovom diskursu misliæe fenomen politike, države, nacije i nacionalizma. I tu æe se, onda, pojaviti teorijsko-koncepcijski zanimljive ideje, ali ideje koje æe biti nužno kritiæki propitati i valorizirati.

Pri tome, treba stalno imati na umu da njegov rukopis nije motivacijski nošen iskljuèivo èistom teorijsko-znanstvenom aspiracijom. Naprotiv, on, po svojoj sadržini i po svojim svrhama pretendira da relevantno participira u javnom odgoju i politiækoj socijalizaciji srpskog naroda u Bosni i Hercegovini te da djelatno sudjeluje u edukacijskom profiliranju elite koja prezentira i oblikuje srpsku nacionalnu politiku onoga vremena. I po tome što, ne želeæi da prebiva u domeni kontemplativnih i benignih akademskih refleksija, hoæe da aktivno oblikuje onodobni srpski nacionalizam, i u njegovoj svakodnevnicu i u njegovim politiæki reprezentativnim likovima, njegova nacionalna misao zasluæuje kritiæko-interpretativni respekt.

Socijaldarvinistiæka

slika historije

No, u pozadini onih veza stoji, pak, njegova recepcija socijaldarvinizma i rasistiækog biologizma u tumaæenju društva i historije. Otuda, iz perspektive socijaldarvinizma historija mu se pojavljuje kao supstancijalna borba ljudi, rasa, naroda i država. A u toj borbi trijumfira rasna superiornost. U takvoj slici historije je eksplicitan: "U silnoj i velikoj borbi èovjeka sa èovjekom, èovjeka protiv prirode, države protiv države, naroda sa narodom i rase sa rasom pobjeðivali su i pobjeðivaæe uvijek oni, koji su tjelesno i duševno bili krepèi, snažniji. Treba, dakle, imati na umu taj historijsko-biološki fakat, da je borba naroda, država i rasa svršila pobjedom onoga koji je bio tjelesno i duševno jaèi ...".⁵⁶ Historija, dakle, nije ništa drugo nego neprestana borba za "hegemoniju", za poziciju superiornosti i dominacije, za "pokoravanjem" i "zadobijanjem nadmoæi". Historija jest historija pobjednika i pobijeðenih, onih koji se uzdiæu i onih koji padaju, to je historija prijatelja i neprijatelja, snažnih i slabih, moæenih i hendikepiranih. To su temeljne kategorije unutar kojih Krulj misli i tumaæi historiju.⁵⁷ A u njoj trijumfiraju rasno-

Borivoje Pištalo, Beograd, 1998. Podatak o internaciji u: Marko S. Popoviæ, *Patnje Srba 1914 - 1918. godine*, u: *Knjiga o Mostaru*, nav. izd., str. 185.)

⁵⁵ "Biološke nauke postale su tim važan potporanj sociologiji, bez kojih ova upravo nije ni moguæa. Tim je i rasna higijena kao biološka nauka postala važan faktor u životu jedne nacije, odnosno država." (Uroš Krulj, *Nacionalna rasna higijena, Pregled*, Sarajevo, br. 5 (15. septembar) 1910., str. 262.)

⁵⁶ Cit. djel. str. 262.

⁵⁷ Opæi socijaldarvinistiæki zakoni historije vaæe i "... u našim prilikama i na našem geografskom terenu ...", pa i ovdje "... ostaae pobjednik ona nacija koja bude prva shvatila i provela naèela rasne higijene." (Cit. djel., str. 262.)

*biološki superiorni narodi: "U utakmici naroda hegemoniju zadobijaju tijelom i duhom jaèi, jer se narodi dižu i padaju, zadobivaju nadmoæ i gube je prema dizanju i opadanju duševne i tjelesne vrsnoæe."*⁵⁸

Na tlu ovakve socijaldarvinistièki i rasistièki pojmljene historije, onda, pojavljuje se egzistencijalni fenomen *rasne kulture* uopæe⁵⁹ a njen je noseæi stup *nacionalna rasna higijena*. Historija kao borba na *život i smrt*, potom "... nagon za samoodržanjem naroda kao cjeline ..."60 kao i "... težnja za usavršavanjem i hegemonijom ..."61 ispostavljaju "... neumitno rasno kultivisanje nacije po zahtjevima rasne higijene."⁶² Ona je, unutar socijaldarvinistièke i rasistièke slike historije, "... najjaèe oruđe u borbi naroda, jer je s jedne strane snažno odbranbeno sredstvo, a s druge strane dobra podloga za suzbijanje i pokoravanje drugih naroda."⁶³

Rasna higijena i nacionalna eugenika

Nakon što je fenomen rasne kulture i nacionalne rasne higijene utemeljio u socijaldarvinistièkoj slici historije, kombiniranoj sa biološkim rasizmom, i sa njenog tla pojmiò njihovu egzistencijalno-povijesnu svrhu, u sadržinskom smislu definira sam pojam *rasne higijene*.

Ona ima svoju objektivnu osnovu u biološkom zakonu "prirodnog odabiranja". On govori da se i "... sama priroda pobrinula za usavršavanje i zdravlje rasa odbacivanjem nepodobnih, a umnožavanjem krepih individua. Krajnji smisao "prirodnog odabiranja" jeste "èišæenje rase."⁶⁴ Na toj "prirodnoj podlozi" nalazi se, ipak, prostor za ljudsku intervenciju i to u obliku rasne higijene. A ona, zasnovana na "teoriji o naslijeđu" i "... hoæe da racionalno podupre taj biološki zakon prirodnog odabiranja, da svjesno provodi kultivisanje rase."⁶⁵ Otuda i smatra da prirodno odabiranje "... treba staviti na racionalnu, nauènu osnovu, kao i cijeli naèin života ...".⁶⁶

U užem smislu, rasna higijena se bavi fenomenom "rasnih bolesti" koje "... nisu ništa drugo nego nasljedne, odnosno urođene bolesti, koje se prenose putem sjemenih æelija s koljena na

⁵⁸ Cit. djel., str. 269.

⁵⁹ "Rasna kultura je osnovica na kojoj se podiže jedna velika nacija duhom i tijelom èila." (Cit. djel., str. 262.)

⁶⁰ Cit. djel., str. 262,

⁶¹ Cit. djel., str. 262.

⁶² Cit. djel., str. 262.

⁶³ Cit. djel., str. 262.

⁶⁴ Cit. djel., str. 264.

⁶⁵ Cit. djel., str. 264.

⁶⁶ Cit. djel., str. 354.

koljeno."⁶⁷ Rasna higijena "... ima zadatak da ispituje i sprečava te rasne bolesti ...".⁶⁸ Njen je zadatak trostruk: "... da se ubuduće što manje ili nikako ne rađaju ljudi sa tjelesnim i duševnim nedostacima (defektima) ili sa dispozicijom za njih; da se postojeće rasne bolesti istrijebe i rasne patološke osobine otklone, i treće da se preduprijedi postanak novih rasnih patoloških stanja, odnosno rasnih bolesti. U drugom, pak, redu zadatak je rasnoj higijeni usavršavanje rase rasnom kulturom na temelju prirodnog odabiranja."⁶⁹ U krajnjemu, svrha je rasne higijene "... èišæenje i kultura rase."⁷⁰

Nacionalna eugenika je novi "ogranak biologije" i sastavni dio rasne higijene. Pod njom se podrazumijeva "higijena rasplođavanja": "Sprijeèiti rađanje individua sa bolestima i nedostacima tjelesnim i duševnim, a podupirati rađanje vrlih i krepkih individua jeste jedan od najvažnijih zahtjeva rasne higijene, koji spada u opseg i obradu nacionalne eugenike".⁷¹ Nacionalna eugenika "... ima da djeluje u dva pravca, u negativnom i u pozitivnom. Negativni pravac se sastoji u tom da se smanji, odnosno sprijeèi rađanja bolesnih i nepodobnih èlanova društva, a pozitivni pravac sastoji se u množenju sposobnih èlanova i u usavršavanju njihovu."⁷² Zapravo, "... glavno težište rasne higijene leži u nacionalnoj eugenici."⁷³

Biologija i politika

No, u kakvoj vezi stoji biologija i politika, prirodni zakon odabiranja i ljudska intervencije, teorija o naslijeđu i rasna kultura, nacija i priroda, država i rasna higijena? Ima mjesta za ljudsko uplitanje u biološko: "Popravljanje i usavršavanje rase treba da bude jedan od najuzvišenijih i najvažnijih zadataka društva. Ono što priroda èini nesvjesno i sporo, treba da preuzme èovjek racionalno, svjesno."⁷⁴

⁶⁷ Cit. djel., str. 264.

⁶⁸ Cit. djel., str. 265. U ove bolesti ubraja, naprimjer, šeæernu bolest, kratkovidnost, hemofiliju, rahitis a "... tuberkulozna dispozicija (je) nasljedna patološka rasna osobina". (Cit. djel., str. 272.) U rasnu patologiju i "tjelesnu degeneraciju" ubraja i fenomen "slabe konstitucije" koja se manifestira u slaboj koštanoj graði, nerazvijenoj, suptilnoj muskulaturi, tankoj, providnoj koži, bljedoæi, opæoj tjelesnoj slabosti, nerazvijenosti, kržljivosti, slaboj otpornoj snazi. Manifestacije "duševne degeneracije" su glupavost i drugi vidovi smanjivanja duševnih sposobnosti, histerija i neurestenija, psihièke anomalije, sve duševne bolesti, "... etièki defekti od moralne nastranosti pa do naklonosti zloèinstvu." (Cit. djel., str. 272.) Alkohol i duhan su glavni izvori rasne patologije. Krulj zakljuèuje: "Sva ta abnormalna stanja tjelesna i duševna jesu izrazito nasljedna ..." pa, sa svoje strane, ona "štete naciji" jer "... joj smanjuju njenu tjelesnu i duševnu sposobnost za napredak i borbu u utakmici sa drugim narodima." (Cit. djel., str... 272.) Eliminacija ovih "abnormalnih stanja" jest zadatak rasne nacionalne higijene.

⁶⁹ Cit. djel., str. 343.

⁷⁰ Cit. djel., str. 264.

⁷¹ Cit. djel., str. 349.

⁷² Cit. djel., str. 350.

⁷³ Cit. djel., str. 349. Nacionalna eugenika ima i druge zadatke, naprimjer, da ispituje odnose između društvenih klasa i nataliteta "... jer izgleda da postoji tendencija civilizacije da umanjuje plodnost kod viših tipova"; prikuplja i istražuje biografije "...vrlo darovitih, sposobnih i nesposobnih porodica"; istražuje "... socijalne uticaje na brak i braène obièaje"; ispituje "... u koliko državna akcija stoji u opreci sa eugenikom naroèito u pogledu staranja za maloumne i zloèince iz navike, te im omogućuje oplođavanje". Posebno "... pitanje o interniranju nepodobnih treba uzeti u prouèavanje." (Cit. djel., str. 353.)

⁷⁴ Cit. djel., str. 349.

Ta, navodno, racionalna intervencija u biološki svijet događa se, primarno, preko državnog aktiviteta, a potom kroz rasno vaspitanje i kultiviranje nacije. Socijalno zakonodavstvo⁷⁵ i poreska politika⁷⁶ jesu dva najvažnija vida angažmana države na rasnoj higijeni i nacionalnoj eugenci.⁷⁷ U ovim oblicima država se involvira u individualnu, mentalnu i javnu, socijalnu higijenu a one, sa svoje strane, i jesu ključne dimenzije rasne higijene u njenom socijalnom i političkom aspektu. Pravnom regulativom ograničenja i zabrana braka država treba posebno da afirmira načela i smisao nacionalne eugenike.⁷⁸ No, načela rasne higijene i nacionalne eugenike trebaju postati mehanizmima socijalnog učenja i kultiviranja, interiorizirana, tako da jesu dio običajne socijalizacije, svakodnevne svijesti i sastavni dio nacionalnih dužnosti. Ali, moraju postati i sastavni dio općeg obrazovanja državnika i političara.⁷⁹

Nacionalizam i patriotizam

Tu se, onda, uspostavljaju veze između biologije, nacionalizma i patriotizma. "Načela i svrha nacionalne eugenike treba da prođu u nacionalnu svijest naroda i svakog pojedinca. To treba da bude jedan dio nacionalnih dužnosti, sastavni dio modernog patriotizma."⁸⁰ Jer "... popravak i usavršavanje rase, odnosno nacije, jedna je od najuzvišenijih i najvažnijih stvari, za kojom treba da idemo. Nacionalna eugenika treba tako da prožme jedan narod, da postane, kako to Galton divno veli, njegovom *nacionalnom religijom*."⁸¹ Zato načela nacionalne eugenike, a posebno eugenički zahtjevi koji se odnose na sklapanje brakova, "... treba da prođu u rasnu i nacionalnu

⁷⁵ Socijalnim zakonodavstvom otklanjaju se društveni uvjeti koji podstiču rasnu patologiju, naprimjer, u oblasti javnog zdravstva, stanovanja, ishrane, školstva, radnih mjesta, socijalne higijene, alkoholizma, prisilne internacije zaraznih bolesnika i sl. Otuda su rasna i socijalna higijena u tijesnoj međusobnoj vezi. (Cit. djel., str. 345, 346, 347.)

⁷⁶ "Sve što služi dobrom higijenskom životu ne smije biti oporezovano, nego mora što veće olakšice uživati." (Cit. djel., str. 348.) A sve što sudjeluje u rasnoj patologiji, posebno alkohol i duhan, mora biti podvrgnuto rigoroznom oporezivanju. (Cit. djel., str. 348.)

⁷⁷ Neke elemente svojih konceptijskih stanovišta o rasnoj i socijalnoj higijeni Uroš Krulj je izložiti u govoru održanom na 75. sjednici bosanskohercegovačkog Sabora (5.- 18.) marta 1911. Ovaj govor u prerađenom obliku objavljen je u *Pregledu*, Sarajevo, 1/3, 15. maj 1911.

⁷⁸ Brak i rađanje nisu, u njegovoj interpretaciji, privatna stvar pojedinca, država ima pravo da organizira i zabranjuje sklapanje brakova ukoliko su inkompatibilni principima nacionalne eugenike. Otud se i "... sloboda u proizvodnji novog naraštaja mora dovesti u sklad s interesom društva, države i nacije, jer sve hrđave posljedice rađanja nesposobnih, bolesnih i degenerisanih individua snosi najzad društvo, nacija i država, zato se ni rađanje djece ne smije smatrati kao čisto privatna stvar pojedinca." (Cit. djel., str. 351.) Sa stanovišta nacionalne eugenike, po njegovom mišljenju, zakonom treba zabraniti brakove nasljedno opterećenih osoba (idiotima, duševnim bolesnicima, epileptičarima, zloćincima iz navike, teško tuberkuloznima i notornim pijanicama.) Po principima nacionalne eugenike, donja granica za braćni život kod žena bi bila barem 18-a a kod muškaraca 25-a godina. A gornja granica kod žena je 40-a a kod muškaraca 50-a, pa se "... u godinama izvan tih granica ne bi smjela djeca začet." (Cit. djel., str. 354.)

⁷⁹ "Rasna i socijalna higijena duboko zasijeca u sam državni život, tako da i obrazovanje državnika za poziv, kao i političara, iziskuje ne samo studiju filozofije, historije i nacionalne ekonomije, nego i opsežnu studiju bioloških faktora, naročito rasne higijene kao nauke koja pokazuje u čemu se sastoji vrsnoća i sposobnost jednog naroda i kako jedan narod postaje tjelesno i duševno jak." (Cit. djel., str. 263.)

⁸⁰ Cit. djel., str. 350.

⁸¹ Cit. djel., str. 350.

svijest pojedinca",⁸² zapravo "... treba da prodru u život i obièaje nacije pa da postanu nešto sasvim obièno."⁸³ Temljni sadržaj nacionalizma i sastoji se u osvještеноj recepciji imperativa rasnog kultiviranja. "Nacionalizam kao jedan od glavnih èinilaca današnjeg doba i današnjeg društva, zagovara neumitno rasno kultivisanje nacije po zahtjevima rasne higijene."⁸⁴ Patriotizam se i sastoji u tome što æe pojedinci osvještено recipirati naèela rasne higijene i nacionalne eugenike i doživljavati ih intimno, a ne pod presijom, kao bitnu komponentu svojih nacionalnih dužnosti uopæe. Rasno kultiviranje jest "... postulat nacionalizma."⁸⁵ Rasna higijena može se afirmirati "... podizanjem rasne svijesti i modernog patriotizma."⁸⁶

Unutar svog temeljnog socijaldarvinistièkog i rasnog diskursa Krulj razvija i izlaže i neke druge dimenzije u svom poimanju nacionalizma i patriotizma. Prije svega, smatra da današnje "... razviæe ljudskog društva nalazi se u fazi nacionalizma ..." i da su nacije, zapravo, "... društvene jedinice, na koje je podijeljeno, ili u kojima je okupljeno današnje kulturno ljudstvo."⁸⁷ Nacionalizam je "... produkt višeg stupnja razviæa, produkt jedne veæe kulture."⁸⁸ No, i on se, kao što smo vidjeli, tumaèi u diskursu socijaldarvinizma: u njegovoj osnovi stoji prirodni zakon za *samoodržanjem* a *egoizam* je njegov glavni faktor.⁸⁹ No, kad se egoizam kao sredstvo samoodržanja proširi na cijelu zajednicu, on se onda transformira u *altruizam*: "... altruizam u okviru jedne nacije jeste prošireni egoizam".⁹⁰ Nacionalni egoizam uzima unutar modernih nacija oblik *patriotizma*: "Patriotizam je nacionalni egoizam, ali ... predstavlja veæ jednu poodmaklu fazu egoizma, jer se rasprostire na mnogobrojne èlanove jedne nacije. Patriotizam je prema tomu jedan stepen altruizma."⁹¹ Patriotizam je, zapravo, "sredstvo nacionalizma". I nacionalizam i patriotizam imaju jedinstven zahtjev: "... da jedna nacija postigne jedinstvo i slobodu kao prve uslove za postignuæe velièine i snage nacionalno-kulturne, da zadrži svoje osobine, koje je karakterišu kao naciju i da sve te karakteristike i dobre osobine razvije i dovodi do savršenstva, da cijeli narod povede kulturnom progresu, kulturnom savršenstvu."⁹²

On, razlikuje "sentimentalni", "formalistièki"⁹³ i "pravi", "moderni" patriotizam⁹⁴ koji je, zapravo, proizvod moderne kulture i korespondira sa njenim vrijednostima.⁹⁵ Pod modernim

⁸² Cit.djel., str. 354.

⁸³ Cit. djel., str. 354.

⁸⁴ Cit. djel., str. 262.

⁸⁵ Cit. djel., str. 263.

⁸⁶ Cit. djel., str. 264.

⁸⁷ **Uroš Krulj**, *Moderni patriotizam, Pregled*, Sarajveo, br. 3., 15. avgust 1912., str. 120.

⁸⁸ Cit.djel., str. 121.

⁸⁹ Cit. djel., str. 121.

⁹⁰ Cit. djel., str. 121.

⁹¹ Cit. djel., str. 121.

⁹² Cit. djel., str. 122.

⁹³ Za "formalistièkog patriotu" karakteristièno je to da on "... misli da je uèinio svoju nacionalnu dužnost ako je na svoju vinsku èašu stavio nacionalnu trobojku ili sliku kakvog nacionalnog heroja ...". (Cit. djel., str. 123.)

⁹⁴ *Nacionalna rasna higijena*, cit. izd., str. 263.

patriotizmom, a njega "... treba kod nas tek odgojiti ...", Krulj podrazumijeva patriotizam "... koji dovodi u vezu personalni interes s nacionalnim dužnostima, gdje se naèin života pojedinaca udešava i dovodi u sklad sa dobrom i napretkom nacije i rasne kulture."⁹⁶ U odnosu na "formalistièki i sentimentalni patriotizam" koji "... može da odvede naciju na stranputicu i u propast ...",⁹⁷ moderni patriotizam, zasnovan na sintezi i harmoniji interesa individua i nacionalnih dužnosti kao interioriziranih vrijednosti koje se više ne shvataju kao spoljašnja, nametnuta nužnost nego kao osvješteno prihvaæeni normativitet, "... vodi samo jaèanju, velièini i savršenstvu nacije, jer se osniva na modernim naukama i na zdravom shvatanju."⁹⁸ Pod modernim naukama ovdje se, prije svega, podrazumijevaju biologija, medicina i socijaldarvinistièki i rasno-biološki pojmljena sociologija pa, kao što smo vidjeli, rasna kultura kao nacionalna dužnost i èini supstancijalnu sadržinu modernog patriotizma.

No, moderni patriota, smatra Uroš Krulj, podvrgava se zahtjevima ne samo rasne higijene nego i onim "... koje na nj stavljaju moderne nauke kao ... sociologija, ekonomija, moderna etièka i moralna naèela."⁹⁹ Na toj, definirajmo to tako, *scijentistièkoj osnovi*, moderni patriotizam "... ide za tim da nacija postane zbir ne samo tjelesno zdravih, nego i intelektualno izvrsnih individua. On razvija i usavršava etièke i moralne sposobnosti, gaji sve vrline èojstva, viteštva, hrabrosti, èasti, karakternosti i poŹrtvovanosti. TeŹi da sve dobre i rijetke sposobnosti razvije i umnoŹi, a nevaljale i nepodobne istrijebi... Jednom rijeèuju, on teŹi za savršenstvom individue i nacije."¹⁰⁰

Kritika "pseudohumanizma"

Polazeæi od navedenih stajališta, Uroš Krulj se pokazuje kao rigorozni kritièar modernog društva u njegovoj socijalnoj dimenziji. Njime vlada "... pseudohumanost, koja je mnogo doprinijela što su pojedine današnje rase, odnosno nacije, oslabile i istanèale."¹⁰¹ Naèela rasne higijene i nacionalne eugenike se ignoriraju, a ona se ne mogu "... sloŹiti sa laŹnom humanošæu današnjeg društva."¹⁰² Otuda i tvrdi kako se naŹalost "... današnja civilizacija stavila (se) donekle u opreènost sa rasnom higijenom. Današnje socijalno stanje uništio je prirodno odabiranje, koje vrši èišæenje rase. Socijalni poredak današnjeg društva omoguæava rasno bolesnim, nepodobnim, degenerisanim oplođavanje i mnoŹenje isto tako, eventualno i lakše

⁹⁵ *Moderni patriotizam*, cit. izd., str. 122.

⁹⁶ *Nacionalna rasna higijena*, cit. izd., str. 263.

⁹⁷ *Moderni patriotizam*, cit. izd., str. 123.

⁹⁸ Cit. djel., str. 123.

⁹⁹ *Moderni patriotizam*, cit. izd., str. 123. U skladu s tim, patriotizam se pokazuje u angaŹmanu na ekonomskom jaèanju nacije, pa je, èak, i štedljivost jedan dio patriotizma, zatim, na unapređivanju zdravstvenog stanja nacije primjenom naèela rasne higijene i nacionalne eugenike, a posebno na planu porodiènog života buduæi da je "... velik patriotizam dati naciji lijep broj potomaka zdravih tjelesno, sposobnih duševno, èestitih moralno, osiguranih materijalno." (Cit.djel., str. 124.)

¹⁰⁰ Cit. djel., str. 124.

¹⁰¹ *Nacionalna rasna higijena*, cit. izd., str. 263.

¹⁰² Cit. djel., str. 263.

negoli najsposobnijim i najzdravijim."¹⁰³ Ne zastupa nikakve "drakonske mjere" u primjeni ovih naèela, ali smatra da je izraz lažnog humanizma to što moderne države raðanje djece smatraju kao privatnu stvar. "Takvu humanost treba reformisati. Osjeæaj i dobroèinstvo mora se svesti u granice razvicia rasne snage, a ne smije voditi nacionalnom opadanju i degenerisanju."¹⁰⁴

Kritièki osvrt

U kontekstu pozicioniranja fenomena etniciteta i fenomena nacionaliteta u savremenoj socijalnoj antropologiji Rièard Dženkins æe reæi: "Pošto su poslije 1945. godine ideje "rase" izašle na loš glas u javnosti i nauènim krugovima, etnicitet je predusretljivo uskoèio u tu prazninu, postajuæi borbeni pokliè u èesto krvavoj reorganizaciji svijeta poslije okonèanja hladnog rata. Bestidnost "etnièkog èišæenja" stoji rame uz rame sa ranijim eufemizmima kao što su "rasna higijena" i "konaèno rješenje."¹⁰⁵ No, nisu tek nakon II svjetskog rata, nego, èak i u doba svog nastajanja, naravno, u diskursu liberalno-demokratske i humanistièke misli, rasistièke teorije i politike "rasne higijene" bile demaskirane i kompromitirane. Ne moramo, dakle, formirati kritièki otklon prema Kruljovim temeljnim kategorijama tek po standardima emancipatorske misli druge polovine 20. stoljeæa. No, on, pokazalo se, nije bio u dosluhu sa onodobnim zapadnoevropskim kritièkim dekonstrukcijama rasistièkih teorija i socijaldarvinizma uopæe pa zato i njegovu misao po onovremenim standardima emancipatorskog diskursa, situiramo u maticu politikièke i kulturne desnice i konzervativne ideologije uopæe.

Istina, mjestimice je Uroš Krulj svjestan rizika u primjeni "naèela" rasne higijene i nacionalne eugenike. Naprimjer, iako zagovara zabranu braka prema naèelima nacionalne eugenike, ipak æe reæi kako je "... za sada teško postaviti granicu kod koje bi brak bio zabranjen ...".¹⁰⁶ Kao da je svjestan manipulativnih implikacija koje se ne mogu kontrolirati i držati unutar znanstvenih uzusa, ako su oni uopæe i moguæi, onih naèela, pa i upozorava da njihova aplikacija ne mora imati radikalne oblike ili "... oblik špartanskog obièaja uništavanja slabunjave djece ...".¹⁰⁷

No, ova uzgredna upozorenja ne dovode u pitanje njegova konceptijska stanovišta. A ona u osnovi poèivaju na recepciji *biologistièkog* tumaèenja historije i njegovih podvarijanti - *socijaldarvinizma i rasizma* - i, nazovimo to tako, *biološko-medicinskog scijentizma*.

Recipira on biologizam u njegovom socijaldarvinistièkom obliku. Osviješteno prihvata *socijaldarvinizam* koji u tumaèenju historije kao historije supstancijalnih sukoba operira sa tri temeljne kategorije: borba za opstanak, selekcija kao prirodno odabiranje i mutacija - evolucija vrsta. Darwinova biološka teorija sada se transformira u nauk o prirodi historije i u socijalno-

¹⁰³ Cit. djel., str. 264.

¹⁰⁴ Cit. djel., str. 264.

¹⁰⁵ **Rièard Dženkins**, *Etnicitet u novom kljuèu*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001., str. 19.

¹⁰⁶ *Nacionalna rasna higijena*, cit. izd., str. 353.

¹⁰⁷ Cit. djel., str. 263.

političko učenje. Historija kao historija borbi jest historija odabiranja najboljih, najjačih, najsposobnijih. Vidjeli smo da i Uroš Krulj u svojoj slici historije konzistentno slijedi socijaldarvinizam.

No, ide on dalje, pa uz socijaldarvinizam recipira još jednu varijantu bioloških teorija historije i društva. Prihvata, zapravo, *rasistički biologizam*. No, za razliku od drugih srpskih intelektualaca u Bosni i Hercegovini koji, također, prihvataju rasnu teoriju nacije, ali je izvode više nereflektirano, Uroš Krulj sada recipira ovu "teoriju" i u njenom "znanstvenom liku."

U diskursu rasističkog biologizma historija nije više borba individua nego borba između kolektiviteta, ovdje rasa i naroda kao rasno individualiziranih entiteta. Pobjeđuju u tim borbama samo biološki vrednije, genetski superiornije rase, a propadaju oni narodi čija je rasna supstancija biološki bezvrednija. Rasistički biologizam, otuda, i smatra da u historiji biološki superiornije rase - vladaju, protagonisti su historije, a one rase biološki inferiornije predisponirane su ili za pokoravanje ili za nestanak.

I ovdje Krulj konzistentno, vidjeli smo, slijedi rasistički biologizma, pa zato i misli historiju, naciju i moderni patriotizam kao oblike borbe za nacionalnu hegemoniju, superiornost i vladavinu nad Drugim. Njegov *nacionalni patriotizam* zato govori jezikom bezgraničnog uvećavanja moći, ovdje, moći srpske nacije kojoj se, u suštini, i obraća: narkotički je opsjednut *veličinom, snagom, hegemonijom, dominacijom, jačanjem, usavršavanjem* nacije. Kreću se unutar rasističke teorije i u recepciji biologističke sociologije uopće, i kad to neće, Uroš Krulj slijedi antihumanistički diskurs a otkriva ga i njegov jezik. Kako je nacija, prije svega, jedan *rasno-organski individuum*, to se prema njoj i odnosi jezikom *veterinara* nacije. A u tom jeziku figuriraju izrazi kao što su: *čišćenje, odstranjivanje, odbacivanje, odabiranje, istrebljivanje, usavršavanje, popravljivanje, umnožavanje, rađanje, otklanjanje, sprečavanje, bolest, patologija, i sl.* Na socijalnom i političkom tlu, to je jezik scijentokratije, naciokratije i totalitarizma. No, on, ipak, ne recipira sve teze i konzekvence rasističkih teorija, posebno one koje se odnose na favoriziranje bijelaca, arijevac, aristokracije, i sl.

Moderna znanost je pokazala svu znanstvenu ali i kulturnu bezvrijednost i socijaldarvinizma i rasističkog biologizma.¹⁰⁸ Ona je pokazala kako su socijaldarvinisti, bezrazložno, "... obilje i zauzimanje pozicija izjednačavali s biološkom podobnošću, a ekonomski *laissez faire*, razbojničku konkurenciju i rivalstvo s prirodnim odabiranjem."¹⁰⁹ Pokazala je kako socijalni sukobi u historiji i u modernom vremenu ne proizilaze iz rasno-bioloških diferencija nego ih podstiču i posreduju različite tradicijom naslijeđene i političkom manipulacijom instalirane predstave, i njima korespondentne prakse, o navodnim rasama i njihovoj biološko-genetskoj hijerarhiji. Te rasističke predstave su, kako to piše Moris Diverže, zapravo dio političke kamuflaže, psihološkog mehanizma prenošenja, transfera ili kompenzacije za stvarna djela zla,

¹⁰⁸ O tome iscrpno vidjeti u: **Teodosijus Dobžanski**, *Evolucija čovečanstva*, Nolit, Beograd, 1982.

¹⁰⁹ **T. Dobžanski**, nav. djel., str. 23.

prikrivanja, naprimjer, pljačkaških ratova, ekonomske eksploatacije, stvarne socijalne neizvjesnosti, grupno ili stratumski producirane lažne superiornosti i sl.¹¹⁰

U mjeri u kojoj slijedi socijaldarvinizam i rasistički biologizam i Uroš Krulj pripada rukavcima moderne društvene znanosti uopće. Njegova pretenzija da utemelji veze između biologije, nacije i politike počiva na pseudoznanstvenim osnovama, dakle, na znanstveno bezvrijednoj sintezi socijaldarvinizma i biološkog rasizma.

No, ta pretenzija, osim u užem znanstvenom kontekstu, vidjeli smo, imala je šire političke implikacije. Jedna od njih ispoljava se kao, nazvali smo to veće tako, *biološko - medicinski scijentizam*.¹¹¹ A on dopušta scijentokratiji i naciokratiji, i to, vidjeli smo, u njihovom žuđenom paktu, da pod izgovorom aplikacije dostignuća moderne, prije svega, medicinske znanosti, intervenira u živi svijet individua i oblikuje život nacije, ne po načelima slobode, humanizma, etike personalizma i demokratije, nego po halucinantnim predstavama *nacionalnog inženjeringa* i njegovih socijaldarvinističkih uobraženja: rasnog usavršavanja i ideala rasne čistote, državno-političkog ekspanzionizma i aspiracije Nacije na vladavinu Drugima. Pri tome, mada je medicinski stručnjak, ne pokazuje svijest o rigoroznim granicama ondašnje genetske znanosti. Pa, ipak, sa njenog tla deducira višeznačno problematične, ne samo znanstvene nego, što je još važnije, socijalne i političke projekcije i nacionalne normativitete. Jedna od njih jest i njegova, ničim utemeljena, kritika moderne, javne, socijalne politike na evropskom Zapadu, posebno one koju promovira socijalna država ili politika socijalne tržišne ekonomije kao pseudohumanizma i, navodne, dekadencije moderne civilizacije.

Njegova sinteza biologije i politike, u kranjoj liniji, izlaže naciju scijentokratsko-naciokratskim manipulacijama a njenu historijsku perspektivu u odnosu spram drugih naroda veže za odgoj u duhu ekspanzionizma i socijalizacije logikom hegemonskih pretenzija. Njegov nacionalni patriotizam u suštini i nije ništa drugo do scijentokratski, na *rasnoj higijeni* i *nacionalnoj eugenici* utemeljeni, na sintezi socijaldarvinizma i rasizma zasnovani, javni odgoj srpske nacije za antidemokratizam, totalitarizma i imperijalizam.

Ovu implikaciju ne dovodi u pitanje ni to što on, pledirajući za harmoniju individualnih interesa i interesa nacije kao cjeline, posebnih afiniteta osoba i kolektivnih nacionalnih dužnosti, hoće da sačuva smisao za etiku personalizma. Jednostavno, ona je ovdje deklarativna, retorička, formalna, jer je inkonzistentna njegovom temeljnom stajalištu o naciji kao rasno-biološkom organizmu koji, onda, iz svoje prirode, dakle, iz nadpersonalnih zakona odabiranja, nagona za samoodržanjem i porivima za hegemonijom, nameće nacionalne dužnosti kao nadindividualne, nužne, predestinirane, uz to i sakralizirane, imperative. Iz sinteze socijaldarvinizma i biologističkog rasizma ne može se deducirati logički ni etika personalizma ni ethos slobode ni demokratski svijet unutarnacionalnog i internacionalnog života.

¹¹⁰ **Moris Diverže**, *Uvod u politiku*, "Savremena administracija", Beograd, 1966, str. 25.

¹¹¹ Naravno, Uroš Krulj ne upotrebljava termin "scijentokratija", no, u našem uvidu, s njim se može pokriti i izraziti njegova hipostaza ideje o "znanstveno-racionalnom" reguliranju, korekcijama i usavršavanju procesa koji, inače, potpadaju pod, kako sam piše, prirodne zakone odabiranja.

Kruljov pokušaj da sugerira i elaborira moguću sintezu biologije i politike, medicine i države, prirode i nacije, historije i genetike, kulture i prirodne znanosti, nacionalnog patriotizma i diskursa biomedicinske znanosti - do kraja je *atipičan*, osebujan, autorski kad se posmatra u kontekstu magistralnih tokova socijalne i političke misli u doba austrougarske vladavine nad Bosnom i Hercegovinom. No, i po nekritičkoj recepciji onodobne genetike, inače krajnje ograničene u svojim spoznajnim dometima, socijaldarvinizma i boljškog rasizma, po njihovom instaliranju u temelje projektirane nacionalno-državne politika i javnog vrijednosnog odgoja srpske nacije, te po nekritičnom, himničnom preferiranju scijentokratsko-naciokratske kompetencije u oblikovanju socijalnog života i nacionalne aksiologije, sa svim njenim antidemokratskim implikacijama, Uroš Krulj i ima ekskluzivno mjesto u historiji bosanske socijalne i političke misli. Dijeli on, preko nekritičke recepcije socijaldarvinizma i rasnih teorija, sa svim njihovim konzekvencijama, sa drugim, i to ne samo srpskim, intelektualcima svoga vremena opću mentalnu, intelektualnu i kulturnu zatvorenost ka otkrivanju i prisvajanju u ono vrijeme emancipatorski orijentirane liberalno-demokratske, pa i marksističke, odnosno socijaldemokratske, filozofije i javne kulture sa evropskog Zapada.